

Islamiska gränser för den gränslösa informationstekniken

Göran Larsson, fil.dr i religionsvetenskap

Utvecklingen av Internet tillhör utan tvekan en av de viktigaste ekonomiska och sociala innovationerna under det förra seklet. Med hjälp av Internet, mobiltelefoner och handdatorer har det exempelvis blivit enklare, snabbare och effektivare att kommunicera med andra människor och genomföra ekonomiska transaktioner oavsett fysiska eller tidsmässiga avstånd. På många sätt har utvecklingen både bidragit till samt varit en del av de processer som kallas för globalisering. Med hjälp av ny informations- och kommunikationsteknik har världen blivit en plats – en plats där människor kan mötas oavsett fysisk, religiös, politisk eller kulturell hemvist. Att på ett enkelt sätt kunna söka upp och hitta information om i stort sett vilket område som helst har givetvis skapat oanade möjligheter för människor, men också problem.

Via Internet har det exempelvis blivit enklare att hitta alternativ information, att söka upp den billigaste produkten eller att etablera nya gemenskaper över nätet. För religiösa grupper innebär utvecklingen av ny teknik – precis som för de flesta människor – både möjligheter och problem. Å ena sidan är det lätt att sprida information eller missionera för en tolkning eller en specifik religion på nätet. Å andra sidan tycks mångfalden av idéer som sprids på Internet samtidigt leda till tilltagande konkurrens, konflikter och ökad relativisering av religiös auktoritet. På nätet kan till exempel vem som helst utge sig för att vara en ny uttolkare, profet eller helig person. Detta är en transformation som givetvis inte uppskattas av traditionella religiösa auktoriteter som bygger sin auktoritet och trovärdighet på ”gamla” traditioner. Det ökade informationsflödet har också gjort det enklare att hitta tolkningar som passar den enskilde individen. Om jag exempelvis ser mig själv som kristen och har en sexuell läggning som inte överensstämmer med rådande uppfattningar, är det lätt att hitta alternativa tolkningar på nätet som stödjer just min uppfattning eller teologiska över-

tygelse. Tekniken har också gjort det enklare att komma i kontakt med andra personer som delar min situation eller övertygelse oavsett om de inte bor på samma ort eller ens i samma land. Ur detta perspektiv tycks ny informations- och kommunikationsteknologi bidra till en ökad privatreligiositet och ett minskat beroende av rådande normer eller dominerande institutioner. ”Jag är troende, men på mitt eget vis.”

Syftet med föreliggande text är att belysa hur ”religiösa” grupper kan förhålla sig till och använda sig av den nya informationstekniken. Eftersom detta är ett växande område är det nödvändigt att fokusera på ett specifikt problem. I det följande ges därför några exempel på hur muslimska åsikter om ny informations- och kommunikationsteknologi kan ta sig uttryck på *Islam Online.net* (www.islam-online.net) som för närvarande är en av de största sunni-muslimska hemsidorna på Internet. Framför allt fokuseras på frågor som handlar om de möjligheter och problem som chat eller ”samtal” på nätet kan förknippas med enligt hemsidan.

Innan diskussionen fördjupas är det också viktigt att betona att det inte finns ”en islamisk” uppfattning om hur nya tekniker skall uppfattas eller användas. Mängden islamiska åsikter i frågan är mycket stor. Medan vissa individer eller grupper exempelvis förkastar den nya tekniken som omoralisk eller ”dålig” är andra mer försiktiga eller till och med optimistiska inför de nya möjligheter som erbjuds.

Människors och gudars samtal

Människans kommunikation med gudar (och gudinnor) eller gudars kommunikation med människorna utgör ett ständigt återkommande tema i religionshistorien. Antingen försöker gud eller gudarna att kommunicera med människorna via profeter, heliga texter, myter och uppenbarelser eller så försöker människorna att komma i kontakt med gud eller gudarna genom riter och offerhandlingar. Precis som i andra världsreligioner är de kommunikativa aspekterna även tydligt framträdande i islam. I *sura* 96:1–5 kan man till exempel läsa:

Läs i din Herres namn. Han som skapat.
Skapat människan av en grodd som sätter sig fast!
Läs! Din Herre är den Främste Givaren,
som har lärt [människan] pennans [bruk],
lärt människan vad hon inte visste!

Trots att kommunikationen mellan Allah och människorna är av central betydelse i islam – exempelvis uppmanar Koranen alla muslimer att söka kunskap (här innefattas både teologisk och profan kunskap) – har introduktionen av ny informations- och kommunikationsteknologi ofta mött starkt motstånd i den muslimska världen. Tryckpressen introduceras exempelvis först på 1700-talet, det vill säga flera hundra år efter Gutenbergs uppfinning i Europa i mitten av 1400-talet. Först 1727 fick Ibrahim Müteferrika tillåtelse av den osmanske sultanen att starta ett tryckeri i Istanbul. På grund av politiska och religiösa restriktioner och kulturella hinder skulle det dock dröja långt in på 1800-talet innan texter med arabiska, turkiska och persiska typsnett tryckes i någon större omfattning i den muslimska världen. Till en början var det inte heller tillåtet att trycka texter med religiöst innehåll och endast böcker och manualer som kunde användas för statens räkning massproducerades.

Motståndet mot tryckpressen motiverades bland annat med att det muntliga ordet var överlägset det tryckta ordet. Trots sina fördelar innebar trycktekniken, enligt kritikerna, att människan riskerade att tillfoga texten skada eller direkta fel. Möjligheten att massproducera text innebar också att etablerade religiösa eliter riskerade att mista kontrollen över traditionsförmedling och religiös utbildning. En tredje orsak hängde ihop med den starka ställning som skrivarna, det vill säga de som kopierade texter vid denna tidpunkt, åtnjöt i den muslimska världen. Att introducera en teknik som gjorde denna centrala grupp arbetslös var både problematiskt och politiskt farligt. Men trots motståndet kom tryckpressen, precis som i den övriga världen, snart att dominera produktionen av texter även i den muslimska världen.

Den muslimska världen och Internet

Om introduktionen av trycktekniken var problematisk är det uppenbart att även Internet kan uppfattas som problematisk enligt många grupper i den muslimska världen. Till skillnad från tidigare informations- och kommunikationstekniker introducerades Internet i den muslimska världen först och främst av enskilda entusiaster och eldsjälar. I mångt och mycket tycks den statliga inblandningen ha varit ljum eller helt frånvarande. De stater som intresserade sig för de nya teknikerna tycks först och främst ha varit intresserade av kontroll och övervakning snarare än att sprida den nya tekniken. Den negativa eller avvaktande attityden till nya medier hänger

förmodligen samman med det faktum att tillgången på ”fri” information har varit begränsad eller helt obefintlig i merparten av muslimska länder under en mycket lång tid. Generellt har tillgång på information betraktats som ett potentiellt problem som kan ligga till grund för kritik av den rådande ordningen (detta gäller både den politiska och religiösa ordningen i samhället). Oberoende information kan exempelvis lätt leda till opposition och kritik av sittande regimer. Ur detta perspektiv är ny informations- och kommunikationsteknologi ett problem för odemokratiska system oavsett geografisk hemvist (merparten av länder i tredje världen brottas med liknande problem). Ur ett pragmatiskt perspektiv finns det likheter mellan den politiskt och religiöst motiverade kritiken av ny informations- och kommunikationsteknologi. Enligt ett sådant synsätt är Internet inte något problem så länge som surfarna besöker hemsidor med ”bra” information, det vill säga information som ger stöd åt rådande politiska eller teologiska normer. Men tekniken blir omgående ett problem om användarna istället väljer att besöka ”felaktiga” hemsidor, exempelvis nätsidor som innehåller regimkritik, ateistiska eller sekulära åsikter eller pornografi.

Islam och Internet

För att fördjupa och exemplifiera diskussionen är det på sin plats att ge exempel på hur muslimer på *Islam Online.net* förhåller sig till frågan huruvida chatting på Internet är bra eller dåligt. Med chatting avses här möjligheten för två eller flera Internet-användare att föra samtal via nätet. Vanligtvis sker samtalen via diskussionslistor, e-post eller i så kallade diskussionsrum. Vad finns det för argument för och emot chatting på *Islam Online.net*?

Merparten av muslimer anser att islam är en religion som omfattar alla aspekter av en människas liv. Med ett sådant synsätt kan det omöjligt finnas något område som inte innefattas i Guds plan. Därför måste Guds tankar enligt denna logik även omfatta ny informations- och kommunikationsteknologi, trots att tekniken inte nämns i vare sig Koranen eller profet-traditionerna (*hadith*-texterna). För att lösa denna typ av problem tillämpar de religionslärderna vanligtvis en metod som på arabiska kallas för *qiyas*, vilket ungefär betyder analogi. För att lösa huruvida chatting är tillåtet eller förbjudet frågar sig de religionslärderna, enligt denna metod, om chatting kan liknas vid några andra former av kommunikation. I relation till chatting är det vanligt att tekniken liknas och jämförs med brevskrivning eller att tala i telefon. Därför skall samma regler som gäller för brevskriv-

ning och telefonsamtal också gälla för Internet. Men vad är det för regler som gäller för dessa två kommunikationsformer?

För de flesta muslimer som uttrycker sig på *Islam Online.net* tycks själva samtalsformen egentligen inte utgöra något större problem. Det är snarare samtalsinnehåll än formen som är avgörande för huruvida kommunikationen är problematisk eller inte. Vad som avhandlas i samtalet, vilka parter som deltar och avsikten med diskussionen är därför betydligt viktigare, enligt merparten av muslimer, än själva mediet.

För att chatting skall vara tillåten enligt *Islam Online.net* är det absolut nödvändigt att samtalen på Internet är anständiga och befriade från omoral. Diskussionerna måste också ha ett syfte, exempelvis att uppnå större kunskap om islam eller handla om en affärstransaktion. Att konversera utan mål och mening anses lätt kunna leda till oanständigheter och okontrollerade diskussioner vilket inte är önskvärt enligt *Islam Online.net*. Speciellt problematiskt är det att unga människor använder Internetbaserade miljöer för att anonymt utforska och diskutera sin sexualitet eller för att få till stånd relationer som enligt hemsidans menande och islams principer inte är tillåtna. För att råda bot på detta problem kan föräldrar exempelvis se till att en äldre eller mer erfaren person deltar och övervakar diskussionerna på nätet. *Islam Online.net* rekommenderar också att datoranvändarna installerar programvaror som filtrerar och censurerar hemsidor och diskussionsgrupper som innehåller oanständigt material.

Att söka råd på nätet

På grund av migration till västvärlden och förändrade normer och praktiker tycks det vara relativt vanligt att även ”troende” muslimer använder Internet för att hitta regler och rekommendationer för hur man skall leva som muslim i en minoritetssituation. Det är också vanligt att ny teknik används för att söka efter en eventuell framtida partner. I princip är detta inte något problem, enligt exempelvis *Islam Online.net*, men det är viktigt att islams principer och regler även ligger till grund för hur troende använder tekniken. Det finns både bra och dåliga hemsidor som erbjuder databaser för att söka muslimska partners på nätet. För att inte bryta mot vad som uppfattas vara islams principer bör dock unga människor som använder Internet vara noga med att berätta för sina föräldrar om man träffar en eventuell partner på nätet. Att träffas i smyg på nätet är däremot inte rekommenderat eller tillåtet enligt *Islam Online.net*.

Samtidigt som *Islam Online.net* ofta framhåller att ny informations- och kommunikationsteknik vanligtvis används på ett destruktivt eller omoraliskt sätt är man också noga med att poängtera att tekniken kan användas för goda syften. Internet kan exempelvis utnyttjas för att sprida kunskap och kalla människor till islam (på arabiska kallas detta för att göra *da'wah*) eller för att stödja muslimer i Palestina eller Tjetjenien. Med hjälp av en dator med tillgång till Internet kan man också få rådgivning av utbildade muslimer att fatta rätt beslut i livet samt att diskutera svåra beslut med andra muslimer. Nätet tycks också kunna fungera som en mötesplats för muslimer som lever i icke-muslimska miljöer i Europa eller Amerika.

Sammanfattningsvis är det tydligt att *Islam Online.net* har en kluven uppfattning om ny informations- och kommunikationsteknologi. Å ena sidan ser de många problem och faror med att muslimer använder tekniken för att söka upp "dålig" eller "omoralisk" information, å andra sidan kan tekniken användas för att göra gott om den brukas på ett riktigt och förnuftigt sätt. Min diskussion har också försökt att visa att Internet egentligen inte har skapat eller väckt några speciellt nya frågor bland muslimer. Behovet av att samtala anständigt och att följa islams principer inom alla livets områden har alltid utgjort ett återkommande tema i islams historia och de möjligheter och problem som exempelvis Internet har skapat är långt ifrån nya.